

Lojze Kovačič

Zgodbe s panjskih končnic

Zbirka Nova slovenska knjiga, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1993

Zgodbe s panjskih končnic so delo, ki Kovačiču zaprisežene bralce močno preseneča: pisatelj, ki je svoje življenje izčrpno popisal "po dolgem" (spomnimo se samo *Resničnosti*, *Prišlekov*, *Petih fragmentov*, *Kristalnega časa*) in "počez" (lastna dela je v *Sporočilih iz sna in budnosti* poljubno sestavil v novo celoto), se je od faktografsko-fikcijske avtobiografije vrnil h "klasični" zgodbi. Če je doslej pisal o sebi in to čimbolj "po resnici", je zdaj odstopil papir drugim: množici oseb, ki se je drži arhaična patina skrivnostnosti, čudaštva, grozljivosti, celo morbidnosti, pa tudi ljudske pramodrosti.

Delo ni torej niti avtobiografija niti etnografski priročnik. Pod tem "čebelarskim" naslovom je združenih deset zgodb, ki jih uokviri imitacija legende o malarki Marjanci: *nekoč* je hodila po svetu in je za prenočišče ali nekaj krajcarjev poslikala hlevska vrata, pokrove skrinj ali panjske končnice. V vaseh, kjer je gostovala, je včasih slišala nenavadne zgodbe, ki so – posnete po njenih slikarijah – zapisane v knjigi. Z mojstrsko robatim ljudskim jezikom, polnim arhaizmov, smo prestavljeni v popolnoma drugačno resničnost, ki je brez vsake zveze z moderno družbeno stvarnostjo. Kot je umetnost panjskih končnic menda specifično slovenska, se takšna zdi tudi mitska atmosfera, ustvarjena iz krščanstva, ki ohranja in povzema vase religiozne razsežnosti poganstva. Povedano grše: gre za zmes zaplankanega katolicizma, skozi katerega segajo uroki, vraže, sumljive zdravilske veščine in podobno temačno "ljudsko blago". Že v prvi *Zgodbi o veseli Johci* je navidezna pobožnost negativiteta, vredna posmeha. V hiši, v kateri visijo razpela, gorijo sveče in večne lučke, je ognjišče mrzlo. V drugi, polni zaljubljenih slik, zrcal in dišav, se iskreno veseli in greši. Tudi *krošnjar Jarmaz* iz druge zgodbe, ki prodaja svete podobice in rožne vence, je pri kmeticah svetnik: "skoraj" brezmadežno rešuje neplodnost. *Klemen*, spet iz tretje zgodbe, zaradi matere, pobožne vdove, zapravi svoje življenje: (edine) ženske, ki jih ljubi, so tiste s slik, ker se posvečajo samo njemu. Pa še te je enkrat na leto pokuril, "ker se ni maral za dalj časa vezati na pretekle ljubezni, kajti mater je imel od srca rad." Že s prvo od desetih zgodbic pa se ne vzpostavlja samo duhovitost (ki je bolj ali manj prisotna v vseh), ampak tudi nekaj bi-

stveno pomembnejšega: mitski čas. Takrat, ko je živela vesela Johca, so bili bogovi še tu. Angel in Zlodej sta v *tistih davnih časih* poslušala molitve ljudi in na primer takole kramljala: "Povej mi po pravici, Beli: je tale Treza tvoja ali moja duša?" ali pa sta sedela pri Johci na postelji in jo izmenično zapeljevala. To je svet, v katerem je stik med ljudmi in bogovi tako rekoč samoumeven. Tradicionalni človek je v časovnem lahko doživljal nadčasovno. Ukinjen je profani čas in pride do realizacije sobivanja "preteklega" in "zdajšnjega". *Ljudmila* ima prepovedanega ljubimca (spet "ni imel ne vere v Boga ne poklica in govoril je, da ne rabi ne prvega ne drugega"). Zaradi stvari, ki jih počne v senci njegovega širokega klobuka, jo huda mati – sklicujoč se na dovoljenje Brezmadežne – vrže v kotel s kipečim kropom. Po ljubimčevi intervenciji, čeprav mrtva, nadaljuje normalno življenje. Ščasoma celo pozabi, da je umrla, in zanosi. Ko jo drugič spuščajo v grob, se iz varno zabite krste zasliši vesel krik novorojenega otroka. Prav tako kot *Ljudmila* tudi *rezbar Anza* najde vrzel v času.

Če dosedanja Kovačičeva poetika ni prenesla ironije, tokrat z njo združuje nezdržljiva nasprotja. Privlačnost in grozljivost se v njej uravnovešata. Učinek nekaterih zgodbic je grajen na ironičnem poantiranju. Takšna je *Zgodba o orjašu Glasu*, ki je bil tako močan, da so mu na prvo poročno noč zaporedoma umrle štiri žene. Rešitev je našel šele v ljubezni s kravo Belko: "Ta zakon z govedom resda ni bil romantičen, ampak gledano dolgoročno je bil utemeljen na delovnem in praktičnem življenju." Sovražna brata iz *Zgodbe o dvoglavem sinu* sta alegorična, v ta model sili tudi zgodba o *Gregorju*, ki skoči z ladje življenja. *Čudak Jurij*, ki se je zaljubil v muho, je namesto novega svetega pisma napisal samo dva stavka. Medtem ko je čakal na navdih, se mu je med prvega: "Bog nam je poklonil življenje," in zadnjega: "Podarjenemu konju se ne gleda v zobe," prilepila zgodba sama. V navalu jeze in ljubosumja je z dobro merjenim udarcem zadel dve muhi...

Če čudaku Juriju ni uspelo napisati velike "Zgodbe o začetku in koncu sveta", je to poskusil Kovačič. *Zgodba o Josu Maluku, zadnjem drvarju v raju* je ena od variant "konca" sveta. Po očitno atomski katastrofi preživijo samo trije: Jos, ciganka Zila in lisica. Propad človeka ne more biti totalen, novo človeštvo se bo rodilo iz para preživelih. Raj je sicer degradiran na soparo, blato in smrad, zadnja ali prva človeka pa sta ne najboljša in ne najslabša, ampak navadna. "Za seme, kot bi rekla Zila. Za preprosto zel. Kot je krompir."

V zgodbah, ki se vsaka po svoje zdijo kaotične, vlada pravljica mirnost. Potrdi se zlasti v sklepnem delu, ko postane očitno, da so mitična razmerja že zdavnaj prekinjena. Bogovi so se umaknili na najvišje nebo, mrtvi pod zemljo. Malarka Marjanca, ki prihaja iz tistih drugačnih časov, je vez s predmoderno celovitostjo človeške zavesti.

Medtem ko se sprašujemo, ali je Kovačič vendarle vstopil v nekakšno postmodernistično prebolevanje, okrevanje ali gre samo za pisateljski intermezzo, so *Zgodbe s panjskih končnic* očarale Japonce. Ni razloga, da ne bi tudi nas.

Irena Cerar